

Csizmadia Ervin – Lakatos Júlia

A nem nyugatos demokrácia

Egy elfeledett fogalom újragondolása

2020 őszén immáron nyugodtan kijelenthetjük, hogy az idei évben a világ nem lesz képes visszatérni a normális kerékvágásba, mi több hosszú ideig érezhető lesz majd a globális pandémia hatása. Éppen ezért az elemzőknek vissza kell térni a rendkívüli állapot feltárásától annak vizsgálatához, hogy az új valóságunk miként illeszkedik a korábbi rendszerekbe. Kezdetben azt hittük ugyanis, hogy a koronavírus által előidézett válság ideiglenesen felfüggeszti a politikát, a vírus mellett nincs értelme bármi mással foglalkozni. Mégis inkább azt látjuk, hogy az előállt helyzet mintha felerősítette volna a

nemzetek viszonyának újraértelmezését a globális együttműködés keretein belül. S itt nem csak az egészségügyi eszközök beszerzése vagy a vakcina körüli versenyre gondolunk. Gondolunk azonban az uniós gazdasági helyreállítási források körüli vitákra, vagy például arra, hogy Magyarország lezárja határait a vírus megfékezése érdekében. Ezek mind a korábbi szuverenitás-harc aktuális kivetülései, amelyek alaposabb magyarázatot követelnek, mint amit a szembenálló felek rendszerint egymás fejéhez vágnak. Sem a sorozás vagy libernyákozás, sem a jogállamiság napi szintű temetése nem segít a konfliktus mélyebb értelmezésében ugyanis. A koronavírus hatásainak vizsgálata mellett tehát fontos, hogy kísérletet tegyünk az utóbbi idők demokráciavítájának tágabb kereteken belüli értelmezésére.

Mostani mondandónk nem előzmény nélküli. Ugyanis 2019 nyarán írtunk egy [cikket](#) a nem nyugatos demokráciákról. Azt javasoltuk, hogy egy Nyugat-Európában kitalált, de nem Nyugat-Európára s nem is a mi régióinkra használt fogalmat alkalmazzunk Magyarországra. Sokan kontextusból kiragadottnak érezték a fogalmat, úgy vélték, hogy nem lehet Magyarországra alkalmazni egy teljesen más korszakra, és kulturális közegre kitalált fogalmat. Habár nem osztjuk ezt a nézetet, az azóta eltelt időszakban továbbgondoltuk a témát, és igyekeztünk reflektálni a fogalommal kapcsolatos idegenkedésre. Ennek megfelelően már most szeretnénk jelezni, hogy a fogalmat – eltérően korábbi cikkünktől – csak módjával alkalmazzuk Magyarországra. Nem azért, mintha úgy gondolnánk, hogy a fogalom itthoni alkalmazása eleve hibás lenne (vagy korábbi írásunkban hibás

volt). Hanem azért, mert alaposabban átgondolva a dolgot úgy látjuk: a nem nyugatos demokrácia elméleti teóriája itthon egyáltalán nem vagy alig ismert, ezért épp elég feladatot jelent a fogalom bevezetése és értelmezése. Ha tehát az elméleti háttér alapos bemutatása nélkül alkalmaznánk a Fidesz által működtetett mai rendszerre, mondandónk félreérthetővé válna, és mindenki csak azzal foglalkozna, hogy miért „rossz” ez az elmélet a magyar eset leírására. Szerintünk azonban a nem nyugatos demokrácia elmélete számos komoly érdekességet tartalmaz, és úgy gondoljuk, hogy a cikk önmagában, az elmélettörténi rekonstrukcióval is megáll.

Először tehát a gondolat 1960-as évekbeli forrásvidékéhez nyúlunk vissza, és megvizsgáljuk, egyáltalán miért bukkant fel a politikatudományon belül a nem nyugatos demokrácia fogalma. Sok-sok szerző munkáját felvillantva megismertetjük olvasóinkat az elmélet főbb téziseivel és állításaival is. Utána ugrunk egy nagyot, és lecövekelünk a 2000-es éveknél, amikor is a nem nyugatos demokrácia gondolatköre újra megjelenik és új tartalmakkal bővül. Végül egy nyúlfarknyi zárórészben mindössze egyetlen tanulságot vonunk majd le, de hogy mi az, az legyen kifejtve az írás végén.

A „nem nyugatos demokrácia”: egy közkeletű értelmezés az 1960-as években

A nem nyugatos demokrácia fogalma – ismereteink szerint – az 1960-as években jelent meg először a politikatudományban. Természetesen komoly oka van annak, hogy a politikatudományban ez

a kifejezés elterjedt. Az ekkor javában dúló hidegháború adja a geopolitikai háttérrel mindahhoz, ahogy a korabeli nyugati politológia a nyugati és a tőle eltérő rendszerekre tekint. Itt most nem térünk ki arra, hogy a „létező szocializmusok” természetesen semmilyen módon nem tartoztak a demokráciák körébe, ezért a „nem nyugatos demokrácia” nem is a szocialista országokra, hanem döntően az Európán kívüli, gyarmati sorból éppen felszabadult országokra vonatkozott. Röviden szólva: slágertéma ekkor, hogy *milyenek* ezek az új, nem diktatórikus, hanem demokratikus irányba tájékozódó országok. És a nyugati mainstream politikatudomány azt állapítja meg róluk, hogy – természetesen módon, értsd: saját kultúrájuk és hagyományaik folytán – *nem olyanok*, mint az egyébként mintának tekintett nyugati demokráciák.

Miközben mindezt elismeri a korabeli politikatudomány, az is világos számára, hogy kellenek összekötő kapcsok is fejlett és fejlődő országok között. Ezt a közvetítő szerepet tölti be a korszak egyik legtöbbször használt fogalma, a *politikai fejlődés*. Ez a fogalom ugyanis egyaránt alkalmazható a fejlett és a kevésbé fejlett régiókra, hiszen – legyenek bármennyire is hidegháborús viszonyok a korabeli kapitalista és szocialista tömb országai között – valamennyi törekszik arra, hogy fejlettebbé váljon. Voltaképpen ennek a politikai fejlődésnek az előmozdítása a nyugat-európai politikatudomány egyik missziója, hiszen ez a politikatudomány (mint a politikatudomány egy része mindenkor) *ideológiai* funkciókat is betölt.

Látni fogjuk majd, hogy más körülmények között (az 1980-as évek végén) egészen más lesz ez a funkció. A 60-as években azonban még az a fő cél, hogy a létrejövő új demokráciák, ha nem is feltétlen mindenben a nyugatira hasonlítva, de fejlődjenek. Mindössze egyetlen példát említünk, amellyel azt szeretnénk bizonyítani, hogy a napjainkban oly fontos jogi kérdések mennyire más megítélés alá estek ötven-hatvan évvel korábban. A felszabaduló országokkal kapcsolatban ekkor nem találunk „kemény” kritériumokat: a kutatók az új demokráciákat illetően megengedőek, s nem kérnek számon rajtuk olyan jogállami normákat, mint amilyenek a régi demokráciákban természetesen. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a *liberális* elvek érvényesülésének számonkérése kevésbé jellemző, sokkal inkább a *demokratikus* állam- és nemzetépítés elveit (azaz döntően kollektív célokat) támogatja a nyugati politikatudomány.

Talán már a fentiekből is látható: ez a politikatudomány nem véletlenül olyan, amilyen, hanem annak a kornak a terméke, amely egyfelől a hidegháborút, másfelől a demokratikus világon belüli különféle variációkat produkálja. A korabeli politikatudósok pedig azt teszik, amit a politológusok mindig tesznek: igyekeznek minél sokrétűbben leírni az őket körülvevő viszonyokat. Ami ebben az időben döntően három dolgot jelent, s ezek közül kettőt már említettünk. Az egyik, hogy vannak nem nyugatos demokráciák is. A másik, hogy a nem nyugatos demokráciák is fejlődésre törekszenek. A harmadik pedig az, hogy az új demokráciák lehetőségeit, fejlődésük sikerét vagy

kudarcát nagyban meghatározza társadalmi és kulturális előtörténetük. A mából visszatekintve egyértelmű: a 60-as évek azért áttörés a politikatudomány szempontjából, mert a szakma felfedezi az összehasonlításban mint módszerben rejlő lehetőségeket. Egyrészt országok között, másrészt egyes országokon belül. Az tehát, hogy vannak országok, amelyek egyáltalán nem olyanok, mint a nyugatiak, egyáltalán nem számított kirívó felfedezésnek. Ellenkezőleg, a világ sokszínűségének tudományos igényű feltárásáról volt ekkor szó.

Az 1960-as évek nyugati politikatudósai felfedezik például a nyugati régió belüli különbségeket angolszász és nem angolszász, nagy és kicsi nyugat-európai demokráciák között. [Stein Rokkan](#) Norvégia, [Arend Lijphart](#) Hollandia történelmét és jelenét kezdi el vizsgálni, és mindketten az angolszász demokráciáktól eltérő másságot regisztrálják. Persze rajtuk kívül még sokan teszik ugyanezt, sőt a kis nyugati demokráciák vizsgálatára ekkor hozzák létre az első nyugati szintű konzorciumokat és kutatási programokat.

Ekkor válik fontossá mind a fejlett, mind a fejlődő országok kutatásában a már érintett állam- és nemzetépítés vizsgálata, ezen a tematikán belül pedig a „nemzeti fejlődés” kutatása lesz az egyik slágertéma. Phillips Cutright 1963-ban már azzal is [megpróbálkozik](#), hogy 77 (főként nem európai és néhány európai) ország összehasonlításával létrehozson egy „nemzeti fejlődési indexet”, illetve egy eljárást, amely mérhetővé és összehasonlíthatóvá teszi a nagyon is különböző országok teljesítményét.

Míg tehát manapság a politikatudósok globális indexeket számolnak, addig egy korábbi fejlődési fázisban a nemzeti teljesítmény és a nemzeti fejlődés vizsgálata állt a középpontban. Nem soroljuk fel a rengeteg tudóst, akik ekkoriban a nemzeti fejlődés és a demokráciaépítés kapcsolatáról írtak, csupán utalunk [Martin Doornbos](#) vagy [Mark Kesselman](#) írásaira. Utóbbi – bizonyítván, hogy mennyire közkeletű témáról van szó – a korabeli teljes irodalom áttekintésére vállalkozik.

Már a nevezett szerzők is a körül a kérdés körül forognak, hogy vajon a fejlődésbeli különbségek mennyire fontosak, de a demokrácia szempontjából ezt igazából Lucien Pye vizsgálta meg számos jelentős dolgozatban és könyvben. Mi most itt a *The Non-Western Political Process* című [tanulmányát](#) idézzük be, amely talán az első fecskék egyike a témában. A szerző ebben az írásában 17 ponton lát alapvető eltérést a nyugati és a nem nyugati, új demokráciák között. Például az új demokráciák közösségi jellege (szemben a nyugatiak individualizmusával). Vagy az új demokráciák társadalmi integrációhiánya (szemben a nyugatiak integráltságával). Vagy az új rendszerek elitjeinek gyenge konszenzusképessége (szemben a nyugati elitek alkuképességével). Vagy az érzelmi alapú politika túltengése (szemben a nyugati társadalmak racionalizmusával). Vagy a karizmatikus vezetők iránti igény (szemben a nyugati demokráciák erős vezető iránti ellenszenvével). Mindezeket a jellemzőket Pye azzal hozza összefüggésbe, hogy ezek az új demokráciák – érthető okokból –

törékenyek és instabilak, ezért számukra egy viszonylagos stabilitás megteremtése is nagy előrelépés. Különösen érdekes, hogy a korabeli politikatudomány két jeles képviselője, [Alan Arian és Samuel H. Barnes](#) a demokratikus stabilitás megteremtésében kifejezetten pozitív szerepet tulajdonít a fejlődő országokban mindenütt megjelenő domináns pártoknak.

Hogy mindezt miért mutattuk be ilyen részletességgel? Először is emlékeztetjük az olvasót, hogy a bevezetőben jeleztük: az 1960-as évekkel kezdjük elemzésünket, és végig szem előtt tartjuk a politikatudomány fejlődését. Azt szerettük volna az eddigiekben megmutatni, hogy létezett egy olyan korszak (nem is olyan régen), amikor a politikatudományon belül a maihoz képest nagyon más felfogás uralkodott. Ez nem azt jelenti, hogy ne lettek volna ekkor is univerzális normák a különféle demokráciákkal kapcsolatban, de a *nemzeti* eltérések mégis nagyobb szerepet kaptak, mint a későbbiekben. Ez számunkra fontos tanulság, mert rávilágít arra, hogy soha nem objektív, s pláne nem végleges igazságok léteznek, hanem mindig korhoz kötött felfogásokról beszélhetünk. Az 1960-as években a nem nyugatos demokráciák felfedezése tökéletesen beleillett abba a világképbe, amelyet a nemzeti felszabadulási folyamat, illetve a hidegháború fémjelzett.

Amikor azonban a nemzeti felszabadulás folyamata „lecseng” és véget ér a hidegháború, egészen másfajta szelek fújnak. A nem nyugatos demokráciák kategóriája az 1980-as évekre anakronisztikussá

válik, mert egyre több olyan demokratizálódás zajlik le (most már Európában is), amelyek úgymond rácsafolnak arra, hogy a történelmi múlt gátolhatja a demokratizációt. Ekkoriban az 1970-as évek közepének Dél-Európája és az 1980-as évek végének Kelet-Közép-Európája nem a Nyugattól való különbözőségekre, hanem a hasonlóságra példa. Ez mutatja, hogy sok minden megváltozik az 1990-es évek elejére, legfőképpen a politikatudomány uralkodó felfogása. Láttuk, hogy a 60-as években melyek voltak a fő szemléleti pillérek: politikai fejlődés, nemzetépítés, demokráciák közötti különbségek, történelmi adottságok. Ezeket illetően az 90-es évek elejére az ellenkező felfogás formálódik ki: a politikai fejlődés nem meghatározó, bármely országból válhat stabil demokrácia; a nemzeti keret helyébe nemzetfölötti kategóriák lépnek, és a történelmi múltnak, az előfeltételeknek nincs meghatározó szerepük.

Ennek a korszaknak a demokratizáció a meghatározó fogalma, s ehhez egy hatalmas adag optimizmus is társul. Ez azon alapul, hogy a demokráciaépítésnek van egy meghatározott menete, amely az intézmények alapításával kezdődik, az intézmények megszilárdulásával és a normák elmélyítésével folytatódik, aztán a „társadalmi” demokratizálódással (demokratikus viselkedésformák elsajátításával) zárul. A magyar politikatudományi irodalomban [vannak szerzők](#), akik ebben a szellemben a rendszerváltás három szakaszáról írnak, s az egyes szakaszok közötti átmenetet szinte szükségszerűnek tekintik. Utólag nézve annyiban igazat is adhatunk nekik,

hogy az 1990-es évek nagy részében a demokrácia egy vitán felüli fogalom a politikatudományban, és fel sem merül, hogy az 1960-as évekhez kapcsolódva esetleg felvessék, hogy az újonnan létrejövő demokráciák nem feltétlen olyanok, mint a mintának tekintett nyugatiak.

Ahhoz képest azonban, hogy a demokráciák univerzális győzelme és a Fukuyama-féle „liberális világforradalom” mennyire egyértelműnek tűnt, Fareed Zakaria már 1997-ben [jelzi](#) az illiberális demokráciák felemelkedését, Thomas Carothers pedig 2002-ben [megírja](#), hogy kifulladásra került a tranzitológiai paradigma. Ettől kezdődően egyre szaporodik azon könyvek és tanulmányok száma, amelyek már nem demokráciáknak tekintik a liberális fősodortól eltérő új demokráciákat, hanem a demokrácia és a diktatúra közé helyezik őket. A legnagyobb hatású Levitsky és Way [könyve](#), amelynek nyomán a 2000-es évek közepétől nagy hibrid-irodalom alakul ki. A szerzőpáros az új kompetitív autoriter rendszerekről szóló egészen friss [tanulmányában](#) úgy fogalmaz, hogy a 90-es évek során kialakult egy körülbelül tizenöt évig tartó nyugati liberális hegemonia, amikor az amerikai és európai gazdasági, katonai, ideológiai hatás olyan erős volt, hogy a nyugati hatalmak szinte egyet jelentettek a „nemzetközi közösséggel”. Véleményük szerint ez a hegemonia, a korábban sosem látott nemzetközi demokráciafejlesztő tevékenységgel párosulva, erős vonzerőt teremtett ahhoz, hogy világszerte lemásolják a nyugati típusú politikai intézményeket.

A külső demokratizációs nyomás ott volt a legerősebb, ahol a nyugati kapcsolatok, illetve a Nyugattól való függőség a legerősebb volt, mint például Kelet-Közép-Európában vagy Latin-Amerikában. A demokratizációs folyamatból kimaradó országok olyan magas árat fizettek, hogy az, egy maroknyi országtól eltekintve, elrettentő hatással volt a világ jelentős része számára. A poszthidegháborús korszak nemzetközi viszonyai ennek ellenére kedveztek a kompetitív autoriter rendszerek kialakulásának. Azon országok, amelyek viszonylag kedvező feltételekkel rendelkeztek, mint például Mexikó, Lengyelország vagy Dél-Afrika, általában demokratizálódtak. Azonban a többpártrendszer olyan országokban is létrejött, amelyekben rendkívül kedvezőtlenek voltak a demokrácia kialakulásának feltételei. Diszfunkcionális államokban, alig létező középosztállyal, gyenge ellenzékkel és civil társadalommal (Benin, Haiti, Madagaszkár vagy Mali); posztkommunista országokban, ahol az állam túlméretezett, míg a privát és a civil szféra alulméretezett volt (Örményország, Fehéroroszország, Oroszország és Ukrajna); vagy olyan országokban, amelyekben mindezek egyszerre voltak jelen (Albánia, Kambodzsa, Észak-Macedónia, Románia.)

Érdekes megjegyezni, hogy bár Levitsky és Way idézett tanulmányában külön is foglalkozik Magyarország helyzetének változásával, de ebben a besorolásban nem említik. Abból kell tehát kiindulnunk, hogy az átmenet időszakában Magyarországot éलोvasnak tartották, úgy vélték tehát, hogy kedvező feltételekkel rendelkezett a

demokratikus átmenet megvalósításához. Harminc évvel a rendszerváltások után, a fent említett szövegben Levitsky és Way nem mást állít, mint hogy volt egy sor olyan ország, amelyekben szinte minden tudományos kutatás szerint autoriter rendszereknek kellett volna lenniük, mégis a külső nyomás arra készítette a nemzeti elitet, hogy utat engedjenek a pluralizmusnak. Így olyan rendszerek, amelyek nagy valószínűséggel más történelmi kontextusban diktatúrák lettek volna, hibridekké váltak a hidegháborút követően.

Levitsky és Way nem tér ki arra a számunkra fontos kérdésre, hogy mi van, ha az adott kor kiindulópontja túlzóan optimista volt, és azon országok, amelyeket alapvetően alkalmasnak tartottak a demokratizációra, mégsem voltak olyan mértékben fejlettek vagy befogadóképesek, mint gondolták. Levitsky és Way a további demokratikus visszacsúszást azzal magyarázza, hogy alapjában véve megváltozott a nemzetközi közeg, ami véget vetett a nyugati liberális hegemoniának. Ez nemcsak Kína és Oroszország megerősödésének volt köszönhető, hanem annak is, hogy mind az Egyesült Államok, mind az Európai Unió visszavonult korábbi aktív demokráciatámogató szerepéből. Magyarország esetében mindkét aktor felelősségét felvetik a szerzők annak kapcsán, hogy nem állították meg – mi több, Donald Trump esetében még támogatták is – Orbán Viktor destruktív politikai tevékenységét.

Ez a fajta megközelítés legalább két problémát vet fel számunkra. Az egyik, hogy abból indul ki, hogy a Nyugatnak valamilyen módon kötelessége volna megregulázni a „rakoncátlankodó” demokráciákat, továbbá feltételezi, hogy a demokratikus visszacsúszás legtöbbször egyetlen autoriter hajlamú személyhez köthető. Az előbbi a nemzeti önrendelkezés szempontjából minimum problémás, arról nem is beszélve, hogy a demokratikus fejlődés lényege épp az volna, hogy az „új” demokráciák képesek legyenek nemcsak önfenntartók lenni, de rendelkezzenek bizonyos önvédelmi, illetve önkorrekciós mechanizmusokkal. A második felvetés pedig egész egyszerűen irreális. Ahogyan nem az ifjú Orbán Viktor hozta el a demokráciát Magyarországra, úgy a mai magyar politikai rezsim sem csak az ő műve. Érdekes gondolat kísérlet volna, hogy mely ponton kellett volna Orbán Viktort és pártját kiemelni a hazai politikából, hogy ne az jöjjön létre, ami; ám ha a korábbi demokratizálódás a nyugati függés és vonzerő miatt következett be, akkor felvethető, hogy nagyobb szerepet játszott a Levitsky és Way által helyesen felvázolt geopolitikai tényezők átalakulása és a liberális hegemonia megszűnése abban, hogy a magyar politikai rezsim olyan lett, amilyen. Van azonban egy harmadik tényező is, amely hozzájárult ehhez, ez pedig az, amit – mint bemutattuk – a 90-es évek demokratikus átmeneteit megelőző politikatudomány behatóan tárgyalt: hogy az új demokráciák fejlődésének sikerét vagy kudarcát nagyban meghatározza társadalmi és kulturális előtörténetük.

Azzal zárjuk tehát elemzésünknek ezt a részét, hogy rámutatunk a demokratizáció két korszakát jellemző politikatudományos-szemléleti különbségére. Az első az 1960-as években bontakozik ki, és az akkori politikatudomány különbséget tesz nyugatos és nem nyugatos demokráciák között. A második 1990-ben válik uralkodóvá, amikor is a politikatudomány nem tesz különbséget a régi és az új demokráciák között; aztán, mikor érezeklni kezdi, hogy bizonyos új demokráciák nem olyanok, mint a minták, először illiberális *demokráciáknak*, majd *hibrid rendszereknek* tekinti őket. A magunk részéről az utóbbit – a fentiekre is alapozva – nem tartjuk megfelelő elnevezésnek. Nem csak azért, mert ez az 1990-as évek tanulságait nem veszi tekintetbe, és a demokrácia megítélésében kizárólag a bevezetőben említett első megközelítést alkalmazza. Azt természetesen magunk is látjuk, hogy a Fidesz által létrehozott mostani rendszer nem azonos a rendszerváltás utáni korszak „induló” demokráciájával, de szerintünk nem elegendő azt megállapítani, hogy itt súlyos visszaesés vagy eltévelyedés történt.

A liberális demokráciáktól eltérő demokráciák hibrid rendszerként való megnevezése részünkről akár komoly vita tárgya is lehetne. Vannak (mint például [Körösényi András és Gyulai Attila](#)), akik erősen vitatják ezt a koncepciót és helyette a vezérdemokrácia elméletét állítják. Mi ebbe a vitába már csak azért sem megyünk bele, mert írásunk nem arról szól, hogy ilyennek vagy olyannak tartjuk a mai rendszert (a mai rendszerről csak nagyon röviden írunk a konklúzióban), sokkal inkább a nem nyugatos demokrácia fogalom-

és elméletörténetéről. Az 1960-as évek bemutatott irodalmának szemlélete és gondolatisága arra ösztönöz minket, hogy nagy figyelmet fordítsunk az eltérés okainak alaposabb vizsgálatára, vagy ahogy annak idején tették: a nyugati variációtól való eltérés *pozitív* értelmezésére. Ehhez adhat támpontokat nekünk egy olyan szerző, aki – a 60-as évek szerzőihez hasonlóan – használja a nem nyugatos demokrácia fogalmát. A továbbiakban az ő gondolatait mutatjuk be, s igyekszünk ezekből is kamatoztatni, amit lehet, a magyar variáns értelmezéséhez.

A “nem nyugatos demokrácia” gondolat továbbfejlesztése: Richard Youngs

Ha valaki azt gondolja, hogy a nem nyugatos demokrácia fogalma és elmélete az 1960-as évekhez köthető, és később eltűnik, annak nagy részben igaza van, hiszen a kortárs szakirodalomban a nem kifejezetten liberális demokráciák leírására nagyon másfajta kategóriák vannak forgalomban. De azért vannak kivételek, és mi éppen az egyik legérdekesebb kivétellel szeretnénk foglalkozni. Richard Youngs-ról, a Carnegie Europe elemzőjéről van szó, akinek [könyvével](#) korábbi írásunkban is foglalkoztunk, azonban mivel sokak számára az újdonság erejével hathattak megállapításai, úgy véljük, fontos részletesebben is ismertetni gondolatainak témánkra vonatkozó részét. Youngs tudatában van annak, hogy a nem nyugatos demokrácia fogalma nem új, és bár háttérbe szorult, nem tűnt el teljesen a politikatudományból, az utóbbi évtizedben pedig fordulat állt be ezen

a téren: még ha nem is nevezik nevén, reneszánszát éli e fogalom. Főképp a bukott iraki és afganisztáni intervenciók kapcsán foglalkoztak egyre többen a demokratizáció sikerének kulcsával, a nemzeti, történelmi és kulturális sajátosságok ebben játszott szerepével.

A nyugati demokráciákkal szembeni nem nyugati alternatívák keresése egyidős azzal, hogy a nyugati hatalmak elkezdték kiterjeszteni a politikai modelljüket a világra. Youngs, aki a legtöbbet tette azért, hogy a nem nyugatos demokrácia fogalma újra előkerüljön, a globális hatalmi átrendeződésben látja az egyik legfőbb okot a fogalom használatára. Abban, hogy a nyugati demokráciák válsága párosul azzal, hogy a világ többi része egyre határozottabban kíván részt venni a világpolitika formálásában, így a demokrácia fejlesztésében is. Sokan ugyanis úgy gondolják, hogy a demokrácia válsága a rugalmatlan nyugati szemléletből ered. Ebből következően, véli Youngs, a jelen helyzetben a fő kérdés az, hogy a demokrácia 21. századi sikerességében lehet-e szerepe (s ha igen, mekkora) annak, hogy egy demokrácia nem nyugati típusú, és ha igen, akkor ez mit jelent a nyugati országok külpolitikája szempontjából, különös tekintettel demokráciafejlesztő kezdeményezéseikre? Ennek a kérdésnek a megválaszolásához négy részre osztja könyvét. Az elsőben felvázolja, honnan erednek a különböző demokráciamodellek iránti igények, és mi rejlik mögöttük, a másodikban rávilágít a nem nyugatos demokrácia fogalmának problémáira, a harmadik részben alternatív gondolkodási módokat vázol fel a demokratikus variációról/sokszínűségről.

Az utolsó, egyben befejező szakaszban azzal foglalkozik, hogy mindennek milyen következményei vannak a nemzetközi demokráciafejlesztéssel foglalkozó szervezetek munkáját tekintve.

Youngs könyvének célja egyáltalán nem a nyugati típusú liberális demokráciák siratása, épp ellenkezőleg, létfontosságúnak tartja a demokrácia revitalizációját. Ugyanakkor nem gondolja, hogy egyszerűen le lehetne seperni a nem nyugatos demokráciáról szóló diskurzust az asztalról, mondván, hogy az csak az illiberalizmus álcája. Egyúttal azonban azt is látja, hogy hasznosíthatóságát tekintve a nem nyugatos demokráciák gondolatának vannak korlátai. Úgy véli, hogy a demokratikus variációt/sokszínűséget támogatni kell, figyelembe kell venni a helyi kultúrát és történelmi hagyományokat, egyben azt is állítja, hogy nem egészen világos számára, hogy létezik-e olyan nem nyugatos demokrácia, amelyik szerkezetében alapvetően eltér a sztenderd demokráciafelfogástól.

Elemzésünk szempontjából a demokratikus variáció/sokszínűség gondolata a legfontosabb, ugyanis – bár a demokráciáknak Youngs szerint a liberális demokrácia felé kell tendálniuk, de ha elfogadjuk azt, hogy rugalmasabban kell kezelni a demokráciák alkotóelemeit, továbbá ha feltesszük, hogy nincs lényeges különbség strukturálisan a nyugatos és a nem nyugatos demokráciák között, akkor a demokratikus variációnak a nyugati kultúrkörre is érvényesnek kell lennie. Ez nem kevesebbet jelent, mint hogy másként kell néznünk azon európai demokráciákra, amelyek a modern liberális demokráciáktól eltérően

értelmezik a demokráciát. Nem lehet automatikusan negatívan értékelni az ilyen eltérést, még akkor sem, ha a 90-es évek politikatudományi paradigmája ezt a szemléletet erősítette meg a szakmában. De hogyan lehet a demokráciák értelmezéséről szóló vitát pozitív irányba terelni?

Youngs felhívja a figyelmet arra, hogy napjainkban egymással párhuzamosan két vita zajlik, amelyet gyakran egy kalap alá vesznek. Az egyik a nyugati típusú liberális demokráciák alternatíváiról szól, a másik a demokráciák tágabb értelemben vett eltéréseiről, a demokratikus variációról. E két diskurzusnak, mondja Youngs, egész mások a következményei. Az első gyakran olyan politikai gyakorlatokhoz vezet, amelyek élesen szembe mennek a nyugati demokratikus normák alapjaival, míg az utóbbi sokkal inkább arról szól, hogy hogyan lehet általánosságban javítani a demokráciák helyzetén, a nem nyugatos és a nyugatos régiókban egyaránt. Youngs könyvének erőssége, hogy mindkét vitát megvizsgálja, igaz, vállaltan inkább a másodikat tartja termékenyebbnek. Úgy gondolja, hogy kialakíthatnak a nem nyugatos országok a nyugatitól eltérő demokráciát, de kihívásaik hasonlóak lesznek a nyugatihoz. Egyúttal úgy látja, azok a dolgok, ami miatt másutt elutasítják a nyugati demokráciát, Nyugaton is kritika és vita tárgyai. Youngs ennek nyomán végső soron arra jut, hogy nagyobb rugalmasság, illetve nyitottság, párbeszéd és kölcsönös együttműködés szükséges a nem nyugati reformerek

és a nyugati kutatók, politikusok között, amely egyben egy rendkívül bonyolult egyensúlykeresési folyamat is.

Könyvében Youngs egy teljes fejezetet szán annak, hogy hogyan jelenik meg a nem nyugatosság napjainkban, és mire vezethető vissza jelenlegi fel-, illetve korábbi eltűnése. Mint arra már rámutattunk, a 60-as évektől kezdve a 80-as évekig nyugatos és nem nyugatos demokráciák között világosan különbséget tettek, ami a kor geopolitikai erőviszonyainak következménye volt. Ráadásul a nyugati demokrácia alternatíváit kereső diskurzus nem egyoldalú kezdeményezés volt, hanem a fejlődő világ aktivistái és tudósai is részt vettek ebben a párbeszédben. A Nyugat tehát nemhogy tolerálta ezt a szemléletet, hanem egyenesen támogatta. Nem véletlen, hogy az összehasonlító politológia ebben az időben rendkívül kiterjedt irodalmat halmozott fel e témában. Youngs feleleveníti, hogy az afrikai dekolonizáció eltávolodást eredményezett a nyugati politikai rendszerektől, és életre hívta az „autentikus afrikai demokráciákról” szóló diskurzust. A 70-es évek a „latin-amerikai demokráciák” gondolatkörét eredményezte, míg a 80-as években az „ázsiai demokrácia” és az „ázsiai értékek” kerültek előtérbe.

Kis túlzással minden évtizedre jutott egy regionális alternatíva a nyugati típusú demokráciákra, amelyek sok tekintetben eltértek egymástól. Az afrikai demokráciák elképzelésének szószólói sok esetben a helyi szinten létező szolidaritási formák nemzeti szintre való átvitelét tűzték ki célul.

A dekolonizált Afrikában az erős és életképes nemzetállamok megalapítása volt a cél. A népszuverenitás, nemzeti szuverenitás és a politikai jogok kiterjesztése szorosan összefonódott egymással. A latin-amerikai demokráciák ötletét favorizálók viszont a tömegek politikai részvételét és a gazdasági igazságosságot nevezték meg az általuk kívánatosnak tartott alternatívaként az „északi” demokráciákkal szemben. (Hasonlóan ahhoz, ahogyan ma az Európai Unión belül is létezik Észak–Dél törésvonal a tagállamok között. A déli országok számára a Kelet–Nyugat törésvonal másodlagos, teljesen mások a prioritásaik.) Az igények ez esetben arra az elitista hagyományra reflektáltak, amelyben tömegek kerültek a politikán kívülre (benszüllöttek, szegények). Ilyen szempontból a kubai modell a gazdasági egyenlőségre törekvésével, illetve erős jóléti politikájával egyfajta mintaként szolgált ennek a térségnek. Az ázsiai modell, a helyi igényeknek megfelelően, megint mást helyezett előtérbe, a meritokráciát, a rendet és a fegyelmet, tükrözve azt, hogy bizonyos társadalmaknak vannak olyan alapvető hagyományos értékeik, amelyeket Youngs szerint meg kell őrizni és be kell építeni a demokratikus gondolkodásba.

Láthatjuk, hogy közel harminc éven át természetes volt az a gondolkodás, amely ma az újdonság erejével hat. Holott Youngs semmi egyebet nem tesz, mint összefoglalja a 60-as évek uralkodó demokratizációs irodalmát, illetve az egyes irányzatok főbb témáit, problémáit, felvetéseit.

Ezek a kezdeményezések többnyire nem valósultak meg, ami miatt mégis érdekesek, az az, hogy manapság sok esetben nagyon hasonló felvetések jelennek meg a nem nyugatos demokráciákról szóló gondolkodásban azok után, hogy a 80-as évek második felében jelentkező paradigmaváltás következtében lekerült a napirendről a nem nyugatos demokráciákról való gondolkodás, és a harmadik demokratizációs hullám a nyugati modell (átmeneti?) győzelmét eredményezte.

Youngs találóan így ír erről könyvében: a fejlődő országokban immár nem azt mondták, hogy sértő számukra, hogy a nyugati mintát kell követniük, hanem azt érezték sértőnek, hogy nem várták el tőlük, hogy ugyanazt az eredményt produkálják, mint a nyugati demokráciák. A nyugatosság a fejlettséggel és a progresszióval vált azonossá, s hirtelen mindenki nyugatossá szeretett volna válni. Emiatt tekintenek sokan negatív fogalomként a nem nyugatosság gondolatára, holott ez politikatudományi értelemben nem az. A nem nyugatos demokrácia nem kevesebb, hanem *más*, mint a nyugati. Úgy véljük, hogy ez egy kulcsfontosságú és eddig nemigen tárgyalt eleme a nem nyugatos demokrácia fogalmának történelmi előzményeit tárgyaló diskurzusnak.

Amikor úgy döntöttünk, hogy felelevenítjük a nem nyugatos demokráciákról szóló, 60-as évekbeli gondolkodást, ezt épp azért tettük, hogy emlékeztessük magunkat arra, hogy a demokráciák közötti eltérések természetesek.

Az, hogy a demokrácia szempontjából pozitív vagy negatív kimenetelűek-e az eltérések, nem attól függ, hogy a demokráciák a nyugati mintát követik-e vagy sem, hanem hogy az eltérések az adott ország kultúrájának, hagyományainak kontextusában a kívánatosnak tartott demokratikus célok elérését (mint például a jog előtti egyenlőség, emberi jogok tiszteletben tartása stb.) elősegíti-e vagy gátolják. Youngs úgy fogalmaz, hogy azok az illiberális rendszerek, amelyek korábban ritkaságszámba mentek, és egyfajta mutációként tekintettek rájuk, ma már elterjedtnek tekinthetők, és kevésbé lehet elhelyezni őket a demokráciák és autokráciák közti képzeletbeli lineáris vonalon. A változás ott lépett be a történetbe, hogy egyfelől megváltoztak a korábbi hatalmi erőviszonyok, az unipoláris világrendben a nyugati rendszerek teljesítményei rendkívül sikeresek és vonzóak voltak, így a korábbi önállóságot, különutasságot célzó kezdeményezések átcsaptak hasonulási vágyba. A tranzitológiai paradigma ennek megfelelően a nyugati politikai modell sztenderdizált átvételéről szólt. Többpártrendszer, szabad választások, új alkotmány, az emberi jogi szemlélet elsajátítása. Hosszú ideig úgy tűnt, hogy ez a modell hegemon szerepet vívott ki magának. A 21. század azonban változást hozott ezen a téren. A tranzitológiai paradigma átadta a helyét a dekonszolidációs irodalomnak, mára pedig a demokratikus visszarendeződés a slágertéma. Ahogy Francis Fukuyama fogalmaz a világpolitika utóbbi harminc évét értékelő [tanulmányában](#): a tranzitológiai irodalom a demokratikus intézmények vizsgálatától elmozdult az állami kapacitás (state capacity), ezen belül is kiemelten

a korrupció vizsgálata felé, mivel úgy vélik, hogy e két tényező alapvető szerepet játszik a bal- és a jobboldali populizmus megerősödésében. Kérdés, hogy az elkövetkező évtizedekben visszatér-e a politikatudomány a 60-as években dominánssá váló paradigmához, vagy a jelenleg is érzékelhető hangsúlyeltolódást meghaladva valami teljesen új irányzat felé fordul. Nem kizárt, hogy ez utóbbi következik be, azonban addig is kézenfekvő volna visszanyúlni ahhoz a tudáshoz, amelyet a nem nyugatos demokráciákról korábban felhalmoztak.

Azt, hogy egy ilyen megközelítés egyáltalán nem csak az illiberális vagy az autoriter rendszereket szolgálhatja, mi sem szemlélteti jobban, mint Youngs azon észrevétele, hogy a kétezres évek közepétől egyre több politikus kezdett foglalkozni a nem nyugatosság kérdésével. És nemcsak olyan vezetők, akik szerettek volna a nyugatos demokráciák keretein kívül működni, hanem Hillary Clintontól Barack Obamán át az ENSZ-tisztviselőig még sokan hivatkoztak beszédeikben arra, hogy nem lehet ráerőltetni a Nyugat értékeit más országokra, még ha univerzálisnak is tekintik őket; muszáj figyelembe venni az országok egyedi történelmét és kultúráját. Ám miközben van egy aktív törekvés a demokráciadefiníciók és általában a liberális demokrácia fogalmának az újragondolására, úgy érezzük, mintha nem találnák ebben az útkeresésben a nem nyugatos demokráciák elméletének helyét, hasznosságát. Sok tekintetben az hiányzik, ami a 60-as években megvolt, a nyugati nyitottság, az, hogy komolyan fontolóra vegyék a nem nyugatos gondolkodók/szervezetek javaslatait.

A zavar oka talán az, hogy ugyan régóta elfogadott az a gondolat, hogy nem lehet egyféle demokráciamodellt ráhúzni a Föld minden térségére, ám továbbra is homályos, hogy pontosan *milyen* is lehetne egy nem nyugatos demokrácia. E fogalom többek között ugyanis azt is felveti, hogy a nem nyugatosság vajon egyenlő-e az illiberális vagy kevésbé liberális demokráciával?

Miközben tudatában vagyunk annak, hogy a nem nyugati demokráciák definiálása még gyerekcipőben jár, úgy gondoljuk, hogy ez egy használható megközelítés, ami a magyar politikai helyzet jobb megértéséhez is hozzájárulhat. Nem gondoljuk azonosnak a nem nyugatosságot sem az illiberális demokráciákkal, sem a hibrid rendszerekkel, habár kétségtelen, hogy létezhetnek olyan esetek, ahol átfedések vannak. Sok esetben azonban épp a nem nyugatos demokráciák teszik lehetővé, hogy demokratikusabb keretek között élhessenek emberek tömegei, mint korábban, még akkor is, ha az nem mindenben felel meg egy nyugati típusú liberális demokráciának.

A világon jelenleg létező demokratikus rendszerek lakosságának [kétharmada](#) kulturális értelemben véve nem nyugati demokráciákban él. Gondoljunk csak bele, hogy a legnagyobb demokratikus országnak tartott India milyen mértékben tér el a nyugati hagyományoktól. Hány olyan törvénye van, amely vallási, etnikai alapon tesz különbséget állampolgárai között? Mennyi olyan szokás van, amely vallási, kulturális, szokásjogi alapon egész egyszerűen megkerüli, kijátssza a létező, mégsem hatékony nyugati típusú intézményrendszereket?

A nyugati kultúrkörön belül egész egyszerűen értelmezhetetlenek lennének ezek a gyakorlatok, és ez Narendra Modi és pártja vallási nacionalizmusra épülő politikai győzelme előtt is így volt, és vélhetőleg akkor is így volna, ha Modi kikerülne a hatalomból. Emiatt fontos hangsúlyozni, hogy a nem nyugatos demokráciák rendszerint nem a végpontján vannak demokratikus fejlődésüknek. Ellenkezőleg, a nyugati demokráciák gyakran több százéves tapasztalatával szemben ezek a demokráciák még csak pár évtizede kezdték helyi hagyományaik beépítését a tankönyv szerinti demokratikus keretekbe. Ezek olyan lényegi különbségek, amelyektől nem lehet eltekinteni, és amelyeket nem lehet áthidalni pusztán azzal, hogy szorgalmazzuk a nyugati típusú demokráciákhoz való felzárkózást. Ehelyett úgy véljük: *fordított logikával* kell közelíteni a nem nyugatos demokráciákhoz. Eltéréseik megértése az alapja demokratikus fejlődésük elősegítésének, mi több, akár még a nyugati demokráciák problémáinak kiküszöbölésének is.

A fentiek alapján a nem nyugatos demokrácia témája két szempontból válik fontossá a demokráciakutatással foglalkozó szakirodalomban napjainkban. Egyrészt a tekintetben, hogy hogyan lehetne a demokráciákról alkotott kép inkluzívabb, elősegítve ezáltal a nem nyugati típusú demokráciák további demokratizációját. Másrészt mint inspirációforrás a nyugati liberális demokráciák válságának megoldására. Többek között emiatt is kell(ene) a nem nyugatos demokráciák kérdését külön kezelni a hibrid-vitától, mert a hibrid rezsim

fogalma nem teszi lehetővé annak felvetését, hogy a Nyugat esetleg tanulhatna-e a nem nyugatos országok kritikáiból vagy kísérleteiből. A nem nyugatos demokráciák elmélete, azaz a demokráciák *különbségeire* fókuszáló megközelítés előnyben részesítése mindkét szempontból hasznos volna – a magyar viszonyokat illetően is.

Nem gondoljuk azonban, hogy ezt a *fogalmat* rá kellene erőltetni a magyar helyzetre. Értjük az idegenkedést tőle, és azt is, hogy azon térségek, amelyekre kitalálták, mind kulturálisan, mind földrajzilag távol esnek Magyarországtól. Épp ezért mi csupán az alapkonceptiót, a gondolkodási módot szeretnénk behozni a hazai diskurzusba, és egy fogalmi újítással adaptálnánk a magyar helyzet jelenleginél jobb leírására. Tesszük ezt azért, mert úgy véljük, hogy – ha nem is olyan mértékben, mint a 60-as évektől a 80-as évekig, amikor minden évtized szült egy regionális alternatívát a világban a nyugati demokráciákkal szemben, de – elképzelhető, hogy a 90-es évek óta zajló nyugatos, mintakövető korszakot követően az új évtized ismét a különbözőségekről fog szólni. E tekintetben Magyarország határországnak tekinthető, amely sokkal inkább hasonlít a nyugati demokráciákhoz, mint a Richard Youngs által vizsgált nem nyugatos demokráciákhoz. Mégis számtalan olyan eltérés jellemzi, amelyek kihívást intéznek a nyugati típusú liberális demokrácia modelljével szemben. Véleményünk szerint ezt a hibrid rendszerről szóló irodalom alig veszi tudomásul, s épp ezért azt, amit hibridizációként ír le, kiiktatható defektusnak tekinti. Ezzel szemben mi úgy látjuk,

hogy Magyarországon annyit nagyon is hasznosíthatunk a nem nyugatos demokráciákról szóló irodalomból, hogy ne csupán a negativitást lássuk ebben a modellben, hanem – Youngs szavaival – egy demokratikus variációt.

Egyetlen tanulság: szembenállás vagy másság

Végezetül eljutunk a bevezetőben már jelzett egyetlen tanulsághoz. Ahogy írásunk elején jeleztük: nem törekedtünk arra, hogy a nem nyugatos demokrácia fogalmát alkalmazzuk a mai Magyarországra, és nem állítottuk azt, hogy a mai Magyarország politikai rendszerét nevezzük nem nyugatos demokráciának. Sokkal inkább az volt a célunk, hogy bemutassunk egy az 1960-as években nagyon eleven gondolkodási paradigmát, amely a 2000-es években újra szárnyakat kapott, de mégsem nevezhető a mai mainstream politikatudomány szerves részének.

Elemzésünkkel arra szeretnénk volna felhívni a figyelmet, hogy ha nem is aktualizáljuk ezt a paradigmát a mai magyar valóságra, ettől még fontos támpontokat kaphatunk belőle. Például abban a vonatkozásban, hogy legyünk érzékenyebbek az azonos időszakban egymás mellett létező rendszermodellekre, amikor országok bizonyos csoportja (vagy akár csak egy ország) *eltér* a korszakban normalitásnak tekintett demokrácia-modelltől.

Természetesen tudjuk azt, hogy van az a pont, amikor a demokrácia már *nem* demokrácia, hanem valamilyen más rendszer.

Elképzelhető, hogy ha a 60-as években ismerték volna a hibrid rendszer fogalmát, a nem nyugatos demokráciákat nem is demokráciának, hanem hibrid rendszernek nevezik. Megeshet. De a „szakadár” demokráciák mindenkori léte mégis csak realitás. Ha pedig realitás, akkor szerintünk jobban kell figyelnünk e szakadár rendszerek leírására.

Írásunk tanulsága tehát az, hogy a két korszak mainstream politikatudománya az első esetben (1960-as évek) *pozitívumként*, a második esetben (napjaink) *negatívumként* könyveli el a normalitástól való eltérést. Másképpen szólva: a különbség ott van, hogy míg az 1960-as évek nem nyugatos demokráciái nem feltétlen azt jelentették, hogy azok *szemben állnak* a nyugati demokráciákkal (hanem egyszerűen csak azt, hogy sok tekintetben *mások*), addig manapság ez az eltérés nem másságként, hanem *szembenállásként* értelmeződik. S hogy ezt konkretizáljuk is: Orbán Viktor (talán épp a 60-as évekhez hasonlóan) szeretné, ha rendszerét nem szembenállásként, hanem “csak” másságként látná a külföld, de a helyzet ma nagyon más, mint az 1960-as években.

A nem nyugatos demokrácia gondolköre ma nem szerves része a politikatudománynak. Mi azért írtuk ezt a cikket, hogy ráirányítsuk a figyelmet, és kinyerjük belőle azokat a tartalmakat, amelyek a mai demokráciavíták jobb megértésében segítségünkre lehetnek.